

УДК 347

Віталій Микитин,викладач кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного економічного університету

ЗАХИСТ ПОРУШЕНИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розкрито державне регулювання правової охорони інтелектуальної власності. Охарактеризовано поняття об'єктів інтелектуальної власності. Подано класифікацію об'єктів інтелектуальної власності. Досліджено правове забезпечення захисту об'єктів інтелектуальної власності. Проаналізовано цивільно-правовий захист права на об'єкти інтелектуальної власності та цивільно-правову відповідальність за його порушення.

Ключові слова: інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності, охорона об'єктів інтелектуальної власності, захист об'єктів інтелектуальної власності, цивільно-правову відповідальність за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток сучасних технологій привів до збільшення масштабів і різкого зростання інтенсивності використання об'єктів інтелектуальної власності, яка поступово стає найважливішим фактором суспільного виробництва. Права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації набувають значення одного з основних об'єктів економічного обороту. В останні десятиліття стала особливо актуальною проблема створення адекватного сучасним умовам юридичного забезпечення суспільних відносин, пов'язаних зі створенням та використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Однією з найважливіших умов успішного розвитку культури, науки, промисловості, торгівлі та інших галузей діяльності є не тільки визнання за авторами об'єктів інтелектуальної власності та особами, що набули право на ці об'єкти певних цивільних прав, а й забезпечення надійного їх захисту. Будь-який нормативно-правовий акт у сфері інтелектуальної власності містить положення, спрямовані на захист прав, що набуваються відповідно до даного акта. Власники прав повинні мати можливість здійснювати дії проти осіб, які порушують їхні права, щоб запобігти подальшому порушенню і компенсувати ті збитки, які були нанесені внаслідок вказаного порушення, та спрямувати на користь власника прав прибутки, одержані порушником прав. Виходячи із цього, систе-

ма охорони прав інтелектуальної власності повинна містити у своєму складі ефективно діючий блок захисту прав, що має відповідну нормативно-правову базу. Без належного забезпечення як захисту прав, так і запобігання можливості набуття аналогічних прав іншими особами система охорони інтелектуальної власності не має цінності. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється в передбаченому законодавством порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту [1, с. 282].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Посилена увага до об'єктів інтелектуальної власності знайшла своє реальне відображення у значному збільшенні публікацій із цієї проблематики. Серед вітчизняних науковців, які досліджують об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності, слід виділити таких, як В.Д. Базилевича, В.А. Дозорцева, В.С. Дроб'язка, М.В. Паладія, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, Ю.С. Шемшученка, Р.Б. Шишки та ін. Слід зауважити, що у працях зазначених вище науковців окремі аспекти цієї проблематики розглядаються, проте, на наш погляд, важливо приділити особливу увагу розкриттю цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Метою статті є вивчення теоретичних матеріалів та цивільно-правових норм чинного законодавства України, які регулюють питання цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі розвитку української держави проблема правової охорони інтелектуальної власності набуває все більшої значущості. Підтвердження цьому можна виявити у всіх проявах юридичної дійсності:

– у правотворчості (Конституція України (ст. 41 і 54); Кодекс законів про працю України (ст. 42, 91, 126); Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 51-2, 164-3); Кримінальний кодекс України (ст. 176, 177, 229); Господарський кодекс України (Глава 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності», ст. 154-162, ст. 32 «Недобросовісна конкуренція»); Цивільний кодекс України (Книга четверта «Право інтелектуальної власності», ст. 418-508, ст. 1107-1114); Митний кодекс України (Глава 45 «Особливості переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності»); підписані численні міжнародні угоди з боротьби з інтелектуальним піратством та ін.);

– у правозастосовчій діяльності (кількість цивільних, адміністративних і кримінальних справ, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності, постійно зростає; ведеться систематична робота з виявлення причинення виробництва та продажу контрафактної продукції);

– у науковій сфері (за останні роки було захищено чимало дисертацій, присвячених охороні та захисту права інтелектуальної власності).

Усе це свідчить про те, що феномен інтелектуальної власності легітимізований у суспільній свідомості, справедливо інституціоналізований нашою правовою системою і є реальною соціальною цінністю; наявність цивільно-правових засобів, націлених на охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності, є необхідністю, викликаною інтенсивним розвитком інформаційного суспільства [2, с. 168]. Об'єкт права інтелектуальної власності – результати творчої діяльності як цілеспрямованої інтелектуальної діяльності людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю [3, с. 261].

До об'єктів права інтелектуальної власності Цивільний кодекс України відносить: твори науки, літератури і мистецтва; виконання творів; фонограми і відеограми; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [4].

Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з відповідними Законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки» та ін.), а також порядком, установленим адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Так, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення (стаття 512 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності») незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для її виготовлення [5].

Згідно з Кримінальним кодексом України (стаття 136 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності») незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення права на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, караються позбавленням волі на строк до двох років, або виправними роботами на строк до одного року, або штрафом від двохсот до од-

нієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення. Ті самі дії, якщо їх вчинено повторно або за попередньою змовою групою осіб або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення [6].

Для нормального розвитку цивільного обороту характерно, що його учасники належним чином виконують зобов'язання. У разі ж, коли зобов'язання не виконано чи виконано неналежним чином, говорять про порушення зобов'язань. Порушення зобов'язань завдає шкоди не тільки праволоділцю, а й часто всьому громадянському суспільству в цілому, оскільки порушення в одній ланці, як ланцюгова реакція, приводить до перебоїв у роботі всього механізму цивільно-правових відносин у суспільстві. З метою запобігання подібних правопорушень та усунення їх наслідків і встановлюється цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань у вигляді санкції за вчинене правопорушення.

Як слушно зауважує А.С. Піголкін, «під цивільно-правовою відповідальністю слід розуміти лише такі санкції, які пов'язані з додатковими обтяженнями для правопорушника, тобто є для нього певним покаранням за скоєне правопорушення. Ці обтяження можуть бути у вигляді покладання на правопорушника додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому суб'єктивного цивільного права» [7, с. 310].

За основу в нашому дослідженні візьмемо визначення, запропоноване Е.А. Сухановою, яка зазначає, що «під цивільно-правовою відповідальністю слід розуміти санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права» [8, с. 89].

Питання про поняття цивільно-правової відповідальності є спірним у юридичній науці. Деякі автори виділяють так звану позитивну відповідальність, під якою розуміється неухильне, суворе, гранично ініціативне здійснення всіх обов'язків. Стосовно відповідальності у сфері зобов'язань така відповідальність фактично збігається з належним виконанням зобов'язань. Водночас належне виконання зобов'язань та цивільно-правова

відповідальність підпорядковуються різним правилам і через це не можуть втілюватися в одних і тих же діях боржника. Доки має місце належне виконання зобов'язань, немає місця для відповідальності. І навпаки, настання відповідальності виключає належне виконання зобов'язань.

Невдалим видається визначення В.А. Гархова, який розуміє цивільно-правову відповідальність як регульований обов'язок давати звіт у своїх діях [9, с. 8]. Обов'язок давати звіт у своїх діях може мати місце і тоді, коли немає правопорушення. Крім того, закріплені в нормативних актах заходи цивільно-правової відповідальності зовсім не зводяться до звітів про свої дії, а втілюють в собі цілком реальні і конкретні негативні наслідки для правопорушника у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку.

С.Н. Братусь під відповідальністю розуміє заходи державного або громадського примусу, включаючи примушування боржника до виконання взятого на себе зобов'язання в натурі. Такий підхід призводить до ототожнення понять «санкція» і «відповідальність», оскільки на примусову силу держави спирається будь-яка санкція, передбачена в нормативному акті. Водночас необхідно розрізнити заходи цивільно-правової відповідальності та інші передбачені законом способи захисту цивільних прав, які доцільно іменувати заходами захисту цивільних прав. Під заходами захисту слід розуміти такі санкції, які спрямовані на попередження або припинення правопорушення, а якщо воно було спричинено, то на відновлення становища, яке існувало до правопорушення. До таких заходів захисту належать: визнання права; присудження до виконання зобов'язання в натурі, визнання спірної угоди недійсною; відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Необхідність такого розмежування впливає хоча б із того факту, що застосування заходів цивільно-правової відповідальності допускається, за загальним правилом, за наявності вини правопорушника, а інші заходи захисту можуть застосовуватися незалежно від вини правопорушника [10, с. 47].

Існують дві форми захисту цивільно-правових прав на об'єкти інтелектуальної власності – юрисдикційна і неюрисдикційна.

Юрисдикційна форма захисту прав передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності або прав, що оспорюються. Суть її полягає у зверненні особи, права і законні інтереси якої пору-

шено неправомірними діями, за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення [11, с. 68].

Юрисдикційна форма захисту прав поділяється на загальну і спеціальну форму здійснення передбачених законом засобів захисту. Відповідно до загальної форми захист прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється у судовому порядку. Спеціальною формою захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності є адміністративний порядок захисту цих прав. Він застосовується лише у випадках, прямо вказаних у законодавстві.

Неюрисдикційна форма захисту прав включає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які здійснюються ними самотійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Способи захисту і законних інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку (в судах загальної юрисдикції, господарських судах) поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові [12, с. 182].

Стаття 16 ЦК передбачає способи захисту цивільних прав та інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності судом, серед яких виділяють: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. З огляду на те, що частина друга пункту 2 статті 16 вказаного Кодексу зазначає, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, який встановлений договором або законом, наведений перелік способів захисту не є вичерпним.

Автори і власники прав на об'єкти інтелектуальної власності мають законне право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до статті 16 ЦК, і суд може постановити рішення, зокрема, про:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких

здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення із цивільного обігу товарів, виготовлених або введених у цивільний обіг із порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення із цивільного обігу матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів із порушенням права інтелектуальної власності;

- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

С.Й. Литвин, посилаючись на диспозицію ст. 22 ЦК, зазначає, що чинним цивільним законодавством України передбачено право авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності на відшкодування збитків, яких їм завдано у результаті порушення їхнього цивільного права. Збитки включають: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [13, с. 328].

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності слід розуміти як цивільно-правові наслідки порушення у сфері правовідносин за участю об'єктів інтелектуальної власності, тобто санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

Висновки

Таким чином, проаналізувавши актуальні питання правового регулювання майнових прав інтелектуальної власності, можна зробити такі висновки:

1. Об'єкт права інтелектуальної власності – результати творчої діяльності людини, щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю.

2. Цивільно-правова відповідальність – вид юридичної відповідальності; встановлені

нормами цивільного права юридичні наслідки невиконання або неналежного виконання особою передбачених цивільним правом обов'язків, які пов'язані з порушенням суб'єктивних цивільних прав іншої особи. Цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника (боржника) на користь іншої особи (потерпілого, кредитора) або держави встановлених законом або договором заходів впливу, які мають для нього негативні, економічно не вигідні наслідки майнового характеру – відшкодування збитків, сплату неустойки (штрафу, пені), відшкодування шкоди. Цивільно-правова відповідальність є майновою відповідальністю і має компенсаційний характер.

Цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну і недоговірну (деліктну), часткову, солідарну (якщо боржників багато) і субсидіарну.

3. Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з кодексами України (Кримінальним, Цивільним, Господарським, Митним та Кодексом про адміністративні правопорушення) та відповідними Законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки» та ін.).

4. У судах загальної юрисдикції та господарських судах автори та власники прав на об'єкти інтелектуальної власності наділені правом (способами) захисту своїх прав на об'єкти інтелектуальної власності, які поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові.

5. Відповідно до ст. 22 ЦК цивільно-правова відповідальність за порушення права авторів і власників на об'єкти інтелектуальної власності передбачає відшкодування збитків, які включають: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Проведене дослідження доводить необхідність систематизації і впорядкування нагромадженого теоретичного та практичного матеріалу з метою вироблення напрямів удосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення, пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Запорожець І.Г. Деякі питання удосконалення адміністративно-правового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / І.Г. Запорожець // Вісник. – Х., 2007. – Вип. 39. – С. 281–286.
2. Жаворонкова Г.В. Інтелектуальна власність в теорії власності: загальні положення та особливості / Г.В. Жаворонкова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – К., 2010. – Вип. 25. – С. 164–170.
3. Харитонов Є.О. Цивільне і сімейне право України: навчально-практичний посібник / [Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. та ін.]; за ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка – Х.: ТОВ «Одісей», 2003. – 640 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х.: Фоліо, 2008. – 640 с.
6. Кримінальний кодекс України: прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 року. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 352 с.
7. Пиголкин, А.С. Теория государства и права: учебник / А.С. Пиголкин. – М.: Юрайт, 2006. – 613 с.
8. Гражданское право: учебник / под ред. Е.А. Суханова. – 2-е изд. – М., 2004. Т.1. – 380 с.
9. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В.А. Тархов. – Саратов, 1973. – С. 8.
10. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь. – М., 1976. – С. 85.
11. Жаров В.О. Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав: монографія / В.О. Жаров. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. – 188 с.
12. Крижний О.М. Еволюція кримінально-правової охорони прав на деякі об'єкти інтелектуальної власності / О.М. Крижний // Питання інтелектуальної власності. – К., 2008. – Вип. 6. – С. 180–187.
13. Литвин С.Й. Майнові права суб'єктів інтелектуальної власності як об'єкти цивільних прав / С.Й. Литвин // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу». – Х., 2007. – С. 327–329.

В статье раскрыто государственное регулирование правовой охраны интеллектуальной собственности. Охарактеризовано понятие объектов интеллектуальной собственности. Представлена классификация объектов интеллектуальной собственности. Исследовано правовое обеспечение защиты объектов интеллектуальной собственности. Проанализирована гражданско-правовая защита права на объекты интеллектуальной собственности и гражданско-правовая ответственность за его нарушение.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, объекты интеллектуальной собственности, охрана объектов интеллектуальной собственности, защита объектов интеллектуальной собственности, гражданско-правовая ответственность за нарушение права на объекты интеллектуальной собственности.

State regulation of intellectual property rights protection is revealed. The concept of intellectual property objects is characterized. The classification of intellectual property objects is provided. Legal protection of intellectual property objects is researched. A civil protection and civil liability for violation of the right to objects of intellectual property is analyzed.

Key words: intellectual property, objects of intellectual property, protection of intellectual property objects, defense of intellectual property objects, civil liability for violation of the right to objects of intellectual property.

